

А. О. Гудима, канд. філол. наук, асист.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2081-0791>
hudyma_annia@ukr.net

ПОНЯТТЯ ПОНЕВОЛЕННЯ І РАБСТВА В ХУДОЖНІЙ СВІДОМОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА

Йдеться про відмінності між фізичним поневоленням та рабством як духовною категорією в поезіях Т. Шевченка. Спостерігаємо трансформацію образу українського народу в поезіях четвертого періоду творчості, порівняно з попередніми. Український народ явлений саме в образі рабів – через поклоніння неправді, мовчазне потурання злу, – що викликає в поета неприйняття, гнів та осуд. Життя поза правдою для Т. Шевченка не має цінності.

Образи цар – раб у Т. Шевченка, переконуємося, не становлять опозиційну пару, такою виступає пара цар як родитель рабства – лицарі як нескорені, ті, що рабство не прийняли, а також раби – лицарі.

Зовнішні пуга поневолюють лише фізично, промовляє поет, найбільш згубним є поневолення внутрішнє, яке автор помічає в організмі свого народу, як наслідок тривалого примирливого існування в поневоленій Російською імперією України.

Ключові слова: *поезії Т. Шевченка, образ рабів, поневолення, рабство, воля, правда.*

Постановка проблеми. У поетичній творчості Т. Шевченка образ українського народу на етапі сучасного йому буття надається до висвітлення в аспектах моральному, політичному, суспільному, духовному. При цьому він зазнає суттєвої трансформації в четвертий період творчості, в поетичних творах якого загострюється наратив рабства, висвітлений у різних аспектах, що, проте, навіть у біблійному контексті, посилює звучання рабства українства.

Серед останніх досліджень і публікацій, що стосуються теми нашої розвідки, – праця І. Дзюби, присвячена концепту воля [3], Л. Задорожної – про аксіологічний та онтологічний аспекти концепту свободи на матеріалі поеми "Сон (У всякого своя доля)" [4], С. Росовецького – про біблійні мотиви у творчості

Т. Шевченка [8], а також наше дослідження щодо мотиву історичної спадкоємності нації [2]. Вдаючись до аналізу окремих Шевченкових творів, опираємося на розвідки Ю. Барабаша [1] та Е. Соловей [9].

Метою нашої розвідки є дослідити поняття поневолення і рабства в поетичних текстах Т. Шевченка насамперед четвертого періоду, їхні смисли та наявні співвідношення.

Виклад основного матеріалу. В "образному світі" Т. Шевченка четвертого періоду творчості одними з чільних постають образи рабів. Серед них особливо закарбовуються у свідомості читача такі, як: "раби незрячії" (поема "Неофіти"), "німії, подлії раби" (поезія "Юродивий"), "раби з кокардою на лобі" (вірш "Во Іудеї во дні они..."). Поезії, тематично звернені до України чи то біблійної історії, рясніють цими образами. Власне, останні посилюють звучання перших. "В умовах революційної ситуації, – відзначає Ю. Івакін, – політична поезія знову, як і в період "трьох літ", домінує в його творчості. Саме таке її спрямування значною мірою й зумовило специфіку поетового образотворення останнього періоду його життя (тяжіння до сатиричної образності, настанова на ораторський вірш, використання політичних алюзій і політичних метафор і персоніфікацій, біблійної образності та стилістики тощо)" [6, с. 173].

При цьому невільництво і рабство в митця – не синонімічні поняття, а навіть певною мірою антитетичні. Так, у поемі "Неофіти" невольниками автор називає християн, поневолених Нероном, закутих у кайдани – зовнішні пута, натомість рабами іменує зовнішньо вільних людей, однак скутих неправдою, тих, що неправду визнали за правду. Рабами названі ті, що сподіваються на милість деспота, ката, що моляться кесареві, як Богові [11, с. 251]. Ось ці – "раби незрячії, сліпії" [11, с. 251]. "Божа благодать", тобто милість Нерона-бога, проливається на свиту, знать, військовий стан: сенаторів, патриціїв – чином, грошима, підложницею... преторіанам – вседозволеністю, натомість плебеїв-гречкосіїв – "ніхто не милує. Не вміють / Вас і помилувать гаразд!" [11, с. 252]. Для Т. Шевченка це принципове питання, адже навіть попри вимушені обставини, змінити які людина не спроможна, існує вище – понад це – те, що спроможне ці обставини побороити: їхнє прийняття чи неприйняття самою

людиною. Тож рабство, на переконання митця, – це внутрішній стан людини. Якщо ось цих закутих у пута, однак духовно вільних неофітів Т. Шевченко називає святими лицарями, яким висловлює хвалу, то "рабів незрячих, сліпих" – яких тисячі – закликає отямитися і сподівання на милість, свою надію не пов'язувати зі злом: "Чи ж кат помилує кого? / Моліться Богові одному, / Моліться правді на землі..." [11, с. 251]. Водночас у цьому разі автор залишає можливість вибору свободи.

У свідомості митця поняття воля, правда і слово (що володіють найвищою цінністю), – нерозривні, як і рабство, неправда, мовчання. При цьому "воля" є першостимулом, даючи життя всій системі цінностей. Воля або тотожня долі, або є її умовою, як і умовою щастя; правда-воля є моральним абсолютом і неспростовним аргументом в оцінці людських діянь... слово, надихане волею, здатне перероджувати людські душі або й увесь народ" [3, с. 651].

Якщо раніше, в перший період творчості, "образ невільника-хлібороба-косаря, що покірливо

...косу несе в росу

повз високі могили предків, лицарів-здобичників..." [5, с. 95]

в Т. Шевченка викликає глибокий смуток та докір, то тепер образи мовчазних, покірних і терпеливих українців здобуваються на неприйняття, гнів та осуд. Це обумовлювалося і суспільно-політичними обставинами того часу, пов'язаними зі сподіваннями та очікуваннями на майбутню волю для кріпаків. П. Зайцев відзначає: "Уже від самого приїзду до Петербургу Шевченка все це почало дратувати: для нього визволення кріпаків було справою, яку треба розрубати, як Гордіїв вузол. Як колишній невільник-кріпак, він не хотів і не міг миритися ні з якими компромісними міркуваннями в цій справі... Розв'язання цього питання для нього було передумовою всяких інших можливостей загального розвитку українського народу й досягнення повної політичної свободи. Думка про визволення селян зробилася тепер його настирливою ідеєю. Затягання реформи зруйнувало всі ілюзії, що їх він мав по перших враженнях повороту, коли він, незламний оптиміст, повірив у те, що Росія оновилася... Тепер,

гірко розчаровуючись, він побачив, що це не так. Свої переживання передавав у нових творах. Писав їх мало, але всі вони були безпосередньо зв'язані із справою ліквідації кріпацтва, або були відгуком думок-мрій про нову еру – еру визволення "рабів німих" [5, с. 373].

Образи цар – раб у Т. Шевченка, переконуємося, не становлять опозиційну пару, а як правило є взаємодоповнювальні: раби потребують царя так само, як і він їх, раби виявляють своє пристосування до тиранії рабства. Натомість опозиційними в Т. Шевченка виступає пара цар як родитель рабства – лицарі як нескорені, ті, що рабство не прийняли, а також раби – лицарі.

Ланцюжок царі – раби, багатоступеневе рабство простежується в низці творів аналізованого періоду ("Неофіти": "А скіфи сіроокі, / Погоничі, рабов раби..." [11, с. 257]; "Хоча лежачого й не б'ють...": "...Царі з міністрами-рабами..." [11, с. 361] тощо). Проте найбільш промовистою залишається сцена "генерального мордобиття" поеми "Сон (У всякого своя доля)". Складається враження, що не існує середини між тираном і рабом. Навіть більше, як зауважує Л. Задорожна, "за Т. Шевченком, абсурдність ситуації несвободи полягає в тому, що поневолення поширюється: поневолювачі стають рабами завдяки самому акту, своєму вчинку пригноблення інших" [4, с. 446].

Змальовуючи українців, простолюду своєї доби, Т. Шевченко насамперед надає їм моральну характеристику, головною рисою виявляючи їхню зневагу до ближнього. Звідси і його викривальне ставлення до "людей": "А про людей... Та нехай їм. / Я їх, добрих, знаю. / Добре знаю" ("Княжна") [11, с. 24]. Тим часом нас цікавить не моральний аспект у зображенні людей, а вплив суспільно-політичного становища українців на їхню самосвідомість і духовність у візії поета.

За нашим спостереженням, "традиційним є зображення Т. Шевченком покріпачених українців, своїх сучасників, закутими, у кайданах, у ярмі" [2, с. 169]: "...в ярмі падають..." ("Сон (комедія)") [10, с. 266], "Всі оглухли – похилились / В кайданах... байдуже..." ("Гоголю") [10, с. 284]; "...закований / У ваші кайдани / Народ темний..." ("Холодний яр") [10, с. 356]; "...людей закували / Та й мордують..." ("Сон (Гори мої високі...)") [11, с. 41]; "...її діти

в кайданах..." ("Іржавець") [11, с. 45] тощо. При цьому провину за поневолення українського народу автор покладає на "панів-християн" ("Холодний яр", "Сон (Гори мої високії...)", "Іржавець"), на колонізатора (поетичні твори про жіночу долю), за його страждання – на Бога: "І все то те лихо, все, кажуть, од Бога! / Чи вже ж йому любо людей мордувать?" [11, с. 45]. Особливо прикметним є образ українського народу, що постає в посланні "І мертвим, і живим...", переважно позитивно маркований: це – "люди потомлений" [10, с. 348], "гречкосії" [10, с. 349], "заковані люде" [10, с. 349], чиє незабарне розкування передбачає Т. Шевченко. Однак тут же – "оглухий" [10, с. 348] і "незрящий" [10, с. 349]. Що прикметно, "Т. Шевченко не називає своїх поневолених земляків рабами, на відміну від четвертого періоду творчості" [2, с. 169].

Так, на початку поеми "Сон (У всякого своя доля)" поет, вказуючи на творців зла та їхні "шляхи": руйніцтва, неситого загарбання чужого, фарисейства, нищівного "бідкування" за батьківщину, – говорить і про людей пересічних, тих, що становлять основну масу українського народу – братію – та її мовчазну реакцію на довкола творене зло:

А братія мовчить собі,
Витріщивши очі!
Як ягнята. "Нехай, – каже, –
Може, так і треба" [10, с. 265].

Таке, отже, загальнонародне мовчання в митця асоціюється з мовчанням ягнят, що, авжеж, володіє сатиричним смислом.

Поезії "Неофіти" та "Юродивий" починають новий період творчості поета. "...це був поворот у світовідчужанні, самосвідомості, а крім того, сказати б, у творчій тактиці й стратегії. Шевченко вже відчував повів близької волі. ...наспів час... відкритого слова про "дні фельдфебеля-царя", розрахунку з усією "фельдфебельською" системою, її "капралами", "ундірами" та "єфрейторами" [1, с. 806], тими, що "Україну правили". Суцільне пригноблення: "оголення" люду, його "муштра", демонструє Т. Шевченко, – викликають у гноблених саме мовчання: "А ми дивились, та мовчали, / Та мовчки чухали чуби"

(курсив – А.Г.) [11, с. 258]. А впровадження розпусти серед "святих киян" і "чепурних киянок": "А вас, моїх святих киян, / І ваших чепурних киянок / Оддав своїм профосам п'яним / У наймички сатрап-капрал" [11, с. 259] – викликає байдужість. Це дає підстави поетові промовити: "Німїї, подлії раби!" [11, с. 258]; таким чином Т. Шевченко зауважує, що під поневоленням народ упідлюється. Автор говорить про рабство як безвольність, прийняття неправди та відсутність людської гідності. Слово при цьому як засіб опору здатне опонувати злу та неправді. А. де Кюстін свого часу, споглядаючи російські порядки, зауважив: "Москалі завжди настобурчені проти правди, якої вони бояться... Кожне ясне та виразне слово становить подію в країні, де не лише заборонений вислів думок, але де навіть забороняють розмову про найбільш відомі факти..." [7, с. 108].

У Т. Шевченка при цьому поєднується "мотив гнівного самовикриття" із покайням "від імені множини, якою... означено громаду, суспільство, народ. ...поет залучає до множини й себе", що "виявлює його етику відповідальності..." [9, с. 75]: "А ми дивились та мовчали, / Та мовчки чухали чуби. / Німїї, подлії раби!" (курсив – А.Г.) ("Юродивий") [11, с. 258]; "Ми серцем голі догола! / Раби з кокардою на лобі! / Лакеї в золотій оздобі... / Онуча, сміття з помела / Єго величства. Та й годі" (виділення – наше) ("Во Іудеї во дні они... ") [11, с. 310].

А вже, звертаючись до "підніжків царських" із українського панства, "лакеїв капрала п'яного" – "донощиків і фарисеїв" – Т. Шевченко робить висновок про внутрішнє виродження цих привілейованих українців, що не просто розійшлися з категоріями правди і свободи (святих у розумінні Т. Шевченка), заповіді любові до ближнього, – але й поет не бачить можливості в майбутньому такого з'єднання з ними. Тому поет у граничній напрузі запитує: "О роде суетний, проклятий, / Коли ти видохнеш?" [11, с. 258].

І якщо "мовчання братії" (поема "Сон (У всякого своя доля)") як відповідь на творення зла і занпащення України у Т. Шевченка таки асоціюється з мовчанням ягнят, тобто із християнською моделлю поведінки, окрім того, має місце асоціація з людьми, що не досягли зрілості, – і це спонукає автора

звернутися зі словами: "Схаменіться, / Усі на сім світі – / І царята, і старчата – / Адамові діти" [10, с. 266], – то тут (в поезії "Юродивий") мовчання і байдужість – тавровані як рабство. А. де Кюстін, відвідавши Росію 1839 р., занотував, що на теренах імперії мовчання "витворює тишу цвинтаря, зовнішній лад, що міцніший та жакливіший, ніж анархія. Через те я кажу вам це вдруге, що хвороба, яку воно спричиняє, здається вічною" [7, с. 37].

Для Т. Шевченка визначальним в оцінці життєвого шляху людини є її стосунок до правди. "Юродивий" продовжує міркування поета про те, кому бути носіями правди: такими є Алкід та його матір (поема "Неофіти"), "один козак / Із міліона свинопасів" [11, с. 259], такими не є "подлії раби". Відстоювання правди – "вузький" шлях – одиниць, що їх Т. Шевченко іменує лицарями і святими, які, одначе, переконаний автор, в історії не переведуться, і їхні імена та долі належить знати "царям і людям"; у цьому вбачає і власну місію: "...Споборники святої волі – / Із тьми, із смрада, із неволі / Царям і людям на показ / На світ вас виведу надалі / Рядами довгими в кайданах..." [11, с. 260].

Поет демонструє, що "це невольництво в Російській імперії – закріпачення та виснаження людей важкою працею – розповсюджувалося і на людську свідомість: стимулювало перетворення на немислячих істот, породжувало байдуже, пасивне ставлення до життя, обмежувало світогляд людини, позбавляло її історичної пам'яті, зосереджуючи всі зусилля на виживанні" [2, с. 169], а то й упідлювало народ ("Юродивий"). У своїх міркуваннях про поневолення імперією українців поет також приходить до думки, що, власне, у "похиленості" українців, їхній безопірності московському гніту – першопричина поневолення і розбудови імперської потуги ("Якось то йдучи уночі...").

В образах рабів із переспівів біблійних текстів ("Ісаія. Глава 35"), а також тих, що торкаються євангельського сюжету ("Во Іудеї во дні они...", поема "Марія") відлунює суспільно-політична та екзистенційна проблематика. Так, вірш "Ісаія. Глава 35" "розгортає... мотивний комплекс пророцтво про вільний розквіт народу. Переосмислюючи біблійний текст, поет кладе дуже сильний соціальний акцент, а за "рабами" у вірші бачаться

мільйони кріпаків Російської імперії, що не могли дочекатися обіцяної "владиками" волі" [8, с. 349].

Якщо звільнення від рабства гріха можливе було лише через викуплення, що в Ісусі Христі, то від нового духовного рабства – що набуло загальнонаціонального масштабу – звільнитися можливо лише власноруч, духовними зусиллями, спрямованими на осягнення правди і волі. Будь-яке рабування – не лише зовнішнє – у суспільно-політичному аспекті, але й духовне – усвідомлення людей рабами Божими – в межах християнського світогляду – викликає в Т. Шевченка рішучий спротив: "Ми не раби його – ми люде!" ("Ликері") [11, с. 351].

Висновки. У позасланський період творчості, на противагу попереднім, поет різнобічно осмислює питання рабства – крізь призму біблійної та української історії ("Юродивий", "Якось то йдучи уночі..." тощо), тавруючи його. При цьому біблійні образи посилюють звучання рабства українства. Традиційним упродовж перших трьох періодів творчості Т. Шевченка є зображення українців як об'єкт наруги, жертву обставин, мученика панів, колонізаторів, – такий, що страждає від немилосердя Божого. У поезіях четвертого періоду український народ явлений саме в образі рабів – через поклоніння неправді, мовчазне потурання злу, – що викликає в поета неприйняття, гнів та осуд. Життя поза правдою для Т. Шевченка не має цінності. Якщо раби – "німі" та "подлі", то ті, що страждають за правду, – лицарі і святі. Зовнішні пута поневолюють лише фізично, промовляє поет, найбільш згубним є поневолення внутрішнє, яке автор помічає в організмі свого народу, як наслідок тривалого примирливого існування в поневоленій Російською імперією Україні. "Похиленість", "падання в ярмі", смертельна байдужість з огляду на свою тяглість відображаються на духовному обличчі нації.

Головним, відтак, "з уроків минулого залишається імператив боротьби за волю; ця боротьба, навіть коли закінчується поразкою, кладе невитравну печать на душу й майбутнє народу, закладає в його імунну систему спротив рабству" [3, с. 660], що, однак, потребує донаснаження високим, хоч би й індивідуальним, чином, як це демонструє "святий лицар" поезії "Юродивий" і, звісно, сам Поет.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабаш Ю. "Юродивий". Шевченківська енциклопедія: Літературні твори / Ю. Барабаш / редкол.: М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. – Київ : Імекс-ЛТД, 2016. – С. 805–816.
2. Гудима А. О. Мотив історичної спадкоємності в поезіях Т. Шевченка 1837–1850 років / А. О. Гудима // Закарпатські філологічні студії : Гельветика. – 2021. – Вип. 17, Т. 2. – С. 165–172.
3. Дзюба І. М. Тарас Шевченко. Життя і творчість. 2-ге вид., доопрац. / І. М. Дзюба – Київ : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008. – 718 с.
4. Задорожна Л. Свобода як філософська основа поеми Т. Шевченка "Сон", 1844. Історія української літератури кінця XVIII – 60-х років XIX століття : підручник. 2-е вид., перероб. та доп. / Л. Задорожна. – Київ : Київський університет, 2008. – С. 442–453.
5. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. 2-е вид. (Сер. "Б-ка укр. раритету") / П. Зайцев. – Київ : Обереги, 2004. – 480 с.
6. Івакін Ю. Образний світ / Ю. Івакін // Творчий метод і постика Т. Г. Шевченка. – Київ : Наукова думка, 1980.
7. Кюстін Астольф де. Правда про Росію: Подорожній щоденник / Астольф де Кюстін / Опрацював О. Мерчанський; Післямов. М. Слабошпицький. – К.: Ярослав Вал, Укр. письменник; 2009. – 241 с.
8. Росовецький С. Біблійні мотиви у творчості Шевченка / С. Росовецький // Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка / Ю. Барабаш, О. Боронь, І. Дзюба [та ін.]; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – Київ : Наукова думка, 2008. – С. 344–372.
9. Соловей Е. "Во Іудеї во дні они" Шевченківська енциклопедія: Літературні твори / Е. Соловей / редкол.: М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. – Київ : Імекс-ЛТД, 2016. – С. 73–75.
10. Шевченко Т. Повне зібрання творів у 6 т. Т. 1 : Поезія 1837–1847 / редкол. М. Г. Жулинський (голова) та ін. – Київ : Наукова думка, 2003. – 784 с.
11. Шевченко Т. Повне зібрання творів у 6 т. Т. 2 : Поезія 1847–1861 / редкол. М. Г. Жулинський (голова) та ін. – Київ : Наукова думка, 2003. – 784 с.

REFERENCES

1. Barabash Yu. "Iurodyvyyi". *Shevchenkivska entsyklopediia: Literaturni tvory* / redkol.: M. H. Zhulynskyyi (hol.) [ta in.]. Kyiv : Imeks-LTD, 2016. S. 805–816. (in Ukrainian)
2. Hudyma A. O. Motyv istorychnoi spadkoiemnosti v poeziiakh T. Shevchenka 1837–1850 rokiv. *Zakarpatski filolohichni studii*: Helvetyka, 2021. Vyp. 17. T. 2. S. 165–172. (in Ukrainian)
3. Dziuba I. M. Taras Shevchenko. *Zhyttia i tvorchist*. 2-he vyd., dooprats. Kyiv : Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska akademiia", 2008. 718 s. (in Ukrainian)
4. Zadorozhna L. Svoboda yak filosofska osnova poemy T. Shevchenka "Son", 1844. *Istoriia ukrainskoi literatury kintsia XVIII – 60-kh rokiv KhIKh stolittia* : pidruchnyk. 2-e vyd., pererob. ta dop. Kyiv : Kyivskyyi universytet, 2008. S. 442–453. (in Ukrainian)

5. Zaitsev P. Zhyttia Tarasa Shevchenka. 2-e vyd. Kyiv : Oberehy, 2004. 480 s. (Ser. "B-ka ukr. rarytetu"). (in Ukrainian)
6. Ivakin Yu. Obraznyi svit. *Tvorchyi metod i poetyka T. H. Shevchenka*. Kyiv : Naukova dumka, 1980. (in Ukrainian)
7. Kiustin Astolf de. Pravda pro Rosiiu: Podorozhnyi shchodennyk / Opratsiuvav O. Merchanskyi; Pisliam. M. Slaboshpytskyi. – K.: Yaroslaviv Val, Ukr. pysmennyk; 2009. 241 s. (in Ukrainian)
8. Rosovetskyi S. Bibliini motyvy u tvorchosti Shevchenka Temy i motyvy poezii Tarasa Shevchenka / Yu. Barabash, O. Boron, I. Dziuba [ta in.]; NAN Ukrainy, In-t l-ry im. T. H. Shevchenka. – Kyiv : Naukova dumka, 2008. S. 344–372. (in Ukrainian)
9. Solovei E. "Vo Iudei vo dni ony". *Shevchenkivska entsyklopediia: Literaturni tvory* / redkol.: M. H. Zhulynskyi (hol.) [ta in.]. Kyiv : Imeks-LTD, 2016. S. 73–75. (in Ukrainian)
10. Shevchenko T. Povne zibrannia tvoriv u 6 t. T. 1 : Poeziia 1837–1847 / redkol. M. H. Zhulynskyi (holova) ta in. Kyiv : Naukova dumka, 2003. 784 s. (in Ukrainian)
11. Shevchenko T. Povne zibrannia tvoriv u 6 t. T. 2 : Poeziia 1847–1861 / redkol. M. H. Zhulynskyi (holova) ta in. Kyiv : Naukova dumka, 2003. 784 s. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 15.12.21

A. O. Hudyma, PhD, Assist.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2081-0791>
hudyma_annia@ukr.net

THE CONCEPTS OF UNFREEDOM AND SLAVERY IN ARTISTIC CONSCIOUSNESS OF T. SHEVCHENKO

The study deals with the differences between physical unfreedom and slavery as a spiritual category in Taras Shevchenko's poetry. We observe the transformation of the image of the Ukrainian people in the poetry of the fourth period of creativity, compared to the previous ones. Traditionally during the first three periods of Taras Shevchenko's work the image of Ukrainians is shown as an object of abuse, a victim of circumstances, a martyr of lords, colonizers – one who suffers from the unmercy of God. In the poetry of the fourth period, the Ukrainian people appear in the image of slaves – through the worship of untruth, the silent indulgence of evil – which causes the poet rejection, anger and condemnation. Life outside the truth has no value for Taras Shevchenko.

In the mind of the artist, the concepts of freedom, truth and word (which have the highest value) – are inseparable, like slavery, untruth, silence. At the same time, unfreedom and slavery for the artist are not synonymous concepts, or even – antithetical.

T. Shevchenko's images of the tsar and slaves, we are convinced, are not an oppositional pair, but as a rule are complementary: slaves need the tsar as much as he needs them, slaves show their adaptation to the tyranny of slavery. The chain tsar – slaves and multi-stage slavery can be traced in a number of works of the analyzed period. However, the most eloquent is the scene of the "general battle" of the poem "Dream (Everyone has their own destiny)". It seems that there is no middle ground

between a tsar and a slave. On the other hand, T. Shevchenko's oppositional pair is the tsar as the parent of slavery – fighters for freedom as unconquered, those who did not accept slavery, and slaves – fighters for freedom.

External shackles enslave only physically, says the poet, the most destructive is the internal enslavement, which the author notices in his own nation, as a consequence of long conciliatory existence in Ukraine enslaved by the Russian Empire. "Falling under the yoke", deadly indifference due to its longevity are reflected on the spiritual face of the nation. In his reflections on the enslavement of Ukrainians by the empire, the poet also comes to the conclusion that, in fact, the point of the root of enslavement and development of imperial power is in "inclination" of Ukrainians, their nonresistance to Moscow oppression.

T. Shevchenko notes that under enslavement the people are degraded. The author speaks of slavery as helplessness, acceptance of untruths and lack of human dignity. And the word is able to resist evil and untruth.

Keywords: *T. Shevchenko's poetry, image of slaves, unfreedom, slavery, freedom, truth.*